

Intressanta fynd av fjällfjärilar i Sverige 1997

NILS RYRHOLM & ANDERS OHLSSON

Ryrholm, N. & Ohlsson, A.: Intressanta fynd av fjällfjärilar i Sverige 1997. [Interesting records of Lepidoptera in the taiga and tundra regions of Sweden 1997.]- Ent. Tidskr. 119: 41-45. Uppsala, Sweden 1998. ISSN 0013-886x.

This is the fourth report on interesting finds and events from the Swedish mountain range and adjacent areas that are generally not reported in the national lists for Micro- and Macrolepidoptera. The season for mountain Lepidoptera was as in previous years markedly delayed due to cold weather during spring 1997. The weather became warmer towards the end of June as a forerunner of what was to come. Among the interesting finds towards the end of June were: *Pyrgus centaureae*, *P. andromedae*, *Lycaena helle*, *Clossiana thore*, *C. improba*, *C. frigga*, *Erebia embla*, *E. disa* and *Baptria tibiale*. July and August were considerably warmer than average and altogether the summer of 1997 was the warmest ever recorded in southern Norrland and one of the warmest ever in the very north. Unfortunately only very few lepidopterologist's were in the north during this period. Among the interesting species that nevertheless were captured during July are: *Hepialus fuscoargenteus*, *Plutella haasi*, *Agonopterix arctica*, *Oidaematophorus rogenhoferi*, *Synanthedon polaris*, *Albulina orbitulus*, *Aricia nicias*, *Syngrapha diasema* and *Hada leucocycla*. Presumably due to the extremely cold spring a number of Noctuids, both newcomers, as *Cosmia trapezina* and *Hydraecia micacea* together with well adapted *Autographa* and *Syngrapha* species, as well as *Hillia iris* occurred in lower numbers than normal within the southern mountain range. The northern Scandinavian *Xestia* species mainly flies in even years in Sweden. However, smaller numbers of, *rhaetica*, *speciosa*, *laetabilis* and *alpicola* were captured also this season within the southern mountain range. Despite the beautiful weather in August, few entomologists were active in the boreal parts of Sweden and therefore there are almost no reports from this period in 1997.

Nils Ryrholm, Zoologiska Institutionen, Uppsala universitet, Villavägen 9, S-752 36 Uppsala.

Anders Ohlsson, Persikevägen 1, S-223 55 Lund.

Inledning

Eftersom det var ett udda år var det färre entomologer som styrde kosan norrut under sommaren. Dock är det av stor vikt att de som är i norr verkligen rapporterar sina fynd för att vi skall få ökad kunskap om vad som händer även dessa år.

Som alltid är vädret, särskilt i norr, av mycket stor vikt för eventuell framgång både för fjärilar och lepidopterologer. Trenden med varma somrar fortsatte även under 1997! Våren var dock både mycket sen och kall i hela Norrland inklusive fjällvärlden. I norra fjällvärlden var april mycket kallare (3 grader) och maj kallare (mellan 0,5 och 1,5 grader) än normalt. I södra fjällvär-

lden var april 1-1,5 grader och maj mellan 0,5 och 1,5 grader kallare än normalt. Detta omöjliggjorde normal utveckling för nästan alla fjärilsarter under hela våren. Exempelvis låg snön kvar i Funäsdalen den 6 juni samtidigt som björken slog ut p.g.a. den starka värmen som kom just då. Det är inte varje år man kan se grönskande björkar i en snötäckt omgivning! Med andra ord övergick senvintern i fjällvärlden direkt i sommar. Juni blev en "normal" månad i hela Norrland, vissa perioder med sol och värme och däremellan kallt, regnigt och blåsigt. Dock blev medeltemperaturen något över den normala. I juli kom den stora

Fig. 1. Gråkantad pärlmorfjäril, *Clossiana thore* hittades 1997 på den klassiska *Baptria tibiale* lokalen vid Bräcke i Jämtland. Fjärilen på bilden är fotograferad vid To Torneträsk 1,7 1980. Foto: N. Ryrholm.

The fritillary *Clossiana thore* was observed as far south as Jämtland in 1997.

värmen även i norr och denna höll i sig ända till slutet av augusti! **Två månader** med dominans av sol och ganska höga temperaturer är ytterst ovanligt – särskilt i fjällvärlden. **Sommaren 1997 blev därför den varmaste som någonsin registrerats** i hela södra halvan av Norrland, med temperaturöverskott på upp till nästan fyra grader! Norra halvan nådde inte fullt så höga temperaturer, men 1997 blev i alla fall en av de varmaste somrarna som hittills uppmätts. September blev också mild och varmare än normalt, särskilt i norra Norrland, och relativt sett var vädret här gynnsammare än i södra Sverige vid denna tidpunkt.

Säsongen började lite trevande och i mitten av juni flög fortfarande de tidigaste vårarterna i hållregnet i Härjedalen (KJCS, RYRS). Närmare midsommar när värmen återkommit började säsongen ta fart på allvar. Den 19 juni sågs en brun flickfjäril, *Archiearis parthenias*, vid Jä, Handöl-Storulvåtrakten (BPOS). Dagen därpå observerades en kattostvisslare, *Pyrgus malvae*, och berggräsfjäril, *Lasiommata petropolitana*, (3 ex) vid Jä, N. Oviken, Rammsjön (BPOS). Samtidigt (20.6) visade sig violett guldvinge, *Lycaena helle*, vara vanlig vid Jä, Längen NV

om Östersund (LNHS). Samma dag observerades även 3 gråkantade pärlmorfjärilar, *Clossiana thore*, och ett trettiotal trolldruvemätare, *Baptria tibiale*, vid den klassiska lokalen vid Jä, Bräcke, och två dagar senare fångades en gulfläckig glansssmygare, *Carterocephalus palaemon*, vid Jä, Rötvikén, Hotagsfjällen (LNHS). Den 22 juni hade myrmarksarter som klintvisslare, *Pyrgus centaureae*, (1 ex), Friggas pärlmorfjäril, *Clossiana frigga*, (3 ex) och gulringad gräsfjäril, *Erebia embla*, (3 ex) börjat flyga mellan Ligga och Jokkmokk i Lule lappmark (FAZS, JHES). Här observerades ytterligare några ex av dessa arter den 29 juni (FAZS, JHES). Även allra längst i norr kom många arter igång i slutet av juni, exempelvis observerades en blomvisslare, *Pyrgus andromedae*, vid To, Njulla den 25 och här observerades även en dvärgpärlmorfjäril, *Clossiana improba*, så tidigt som den 28 (FAZS, JHES). Fem exemplar av Disas gräsfjäril, *Erebia disa*, och fyra ex av Friggas pärlmorfjäril, *Clossiana frigga*, observerades den 28 vid To, Nikkaluokta (FAZS, JHES).

Början av juli var säkerligen bra över stora delar av fjällvärlden, men tyvärr tycks ingen ha varit till fjälls då – inte en enda rapport föreligger under första halvan av juli! Under andra halvan av juli ökade lepidopterologernas aktivitet i Norrland igen. Flertalet av dessa rapporter kommer från södra fjällvärlden (se nedan). I Härjedalen var det påtagligt många nattflyarter som var fåtaliga i jämförelse med föregående år under juli och början av augusti. Exempelvis hade många av de nyinvandrade arterna som ockragult rovfly, *Cosmia trapezina*, stort ängsfly, *Apamea monoglypha*, fläckat stamfly, *Amphipoea oculatea*, och potatisstamfly, *Hydraecia micacea*, knappt detekterbara populationer. Flertalet metallflyarter som brukar vara allmänna här hade klart reducerade populationer. Även flera "nordliga" arter som pilfly, *Hillia iris*, och lapskt fjällfly, *Syngrapha diasema*, flög betydligt sparsammare än föregående år. En trolig tolkning är att den sena och mycket kalla våren hade spolierat överlevnadsmöjligheterna för många insekter. En annan art som (gudskelov) uppträdde i lägre numerärer än föregående år var blåbärsfältmätaren, *Entephria caesiata*.

Trots den oerhörda massförekomsten i Funäsdalsområdet 1996 var arten varken vanligare eller ovanligare än normalt under 1997! Den enda av de nyinvandrade "sydliga" arterna som ökat var svartaktigt jordfly, *Euxoa nigricans*, som även verkar ha spritt sig till nya lokaler.

Liksom tidigare år togs även under 1997 ett flertal nya arter för Härjedalen. Under 90-talets varma somrar har många mellansvenska arter flyttat sin utbredningsgräns längre norrut och de arter som provade lyckan under 1997 var: asp-bågpalpmal, *Hypatima rhomboidella*, bergse- napmott, *Evergestis aenealis*, åkertistelmott, *Phlyctaenia perlucidalis*, flädermott, *P. coronata*, tvillingfläckad fältmätare, *Perizoma didymata*, och allmänt stamfly, *Amphipoea fucosa*, (se micro respektive macrolistan; ELHS, KJCS, RYRS). Fjällfly-arter (*Xestia*) som främst flyger jämna år, exempelvis rhätiskt fjällfly, *X. rhaetica*, arktiskt jordfly, *X. speciosa*, och högnordiskt jordfly, *X. alpicola*, flög även under 1997 i Härjedalen om än i mycket låga numerärer. Liksom alla tidigare år flög högnordiska fjällflyet, *X. laetabilis*, på Funäsberget även (om än något sparsamt) under 1997 - detta tycks vara den enda population, åtminstone i Härjedalen - möjligen i hela Sverige - som flyger varje år.

Det vackra vädret i hela Sverige i augusti lockade med något enstaka undantag alla lepidopterologer till södra delarna av landet. Därför vet vi tyvärr väldigt lite om vad som hände i fjärrvärlden norröver under denna period. Förhoppningsvis har dock den varma och soliga väderleken gynnat många arter så att populationerna har kunnat byggas upp inför kommande säsong!

Intressanta fynd och observationer

Hepialus fuscoargenteus, lapsk rotfjäril. To, Abisko 28.7 en "högflygning" av ett 40-tal hanner observerades under kvällen kl. 20.45-21.15 (FAZS).

Agnathosia mendicella, tiggarsvampmal. Dr, N. Hamra nationalpark flera ex 27.7 (LTSS).

Archinemapogon yildizae, björksvampmal. Hr, Funäsberget 1 ex 26.7 (BZZS, LTSS). Arten har en fast population på Funäsberget (KJCS, RYRS).

Plutella haasi, fjälltravmal. Hr, Hamrafjället 2 slitna honor 20.7 på sin enda kända och mycket begränsade svenska lokal (SVNS).

Agonopterix arctica, fjällvideplattmal. Hr, Funäsberget 1 ex 26.7 (BZZS, LTSS).

Biselachista trapeziella, trapetsfrylemineralmal. Me, Getberget 2 ex 21.7 (SVNS). Arten är ny för Me (se microlistan) och detta är de det särklassigt nordligaste fyndet som gjorts av arten i Sverige.

Acleris arcticana, arktisk vårvecklare. Se microlistan.

Apotomis boreana, större molnbrämknoppvecklare. Dr, Nipfjället 1 ex på ljus 22.7 (OLBS).

Epinotia mercuriana, prydlig fjällsippevecklare. Dr, Ö. Nipfjället 1 ex 23.7 och Grövelsjön, Fosksjöarna 3 ex 17.8 (OLBS). Arten är ny för Dr (se microlistan) och detta är de sydligaste fynden som gjorts av arten i Sverige.

Epilema simploniana, fjällstjälkvecklare. Hr, Funäsdalen, Stor Axhögen, 1100 m, 6 ex observerade 17.7 (KJCS, RYRS).

Synanthedon polaris, högnordisk glasvinge. Hr, Mittådalen 4 ex feromonlockades 11-13.7 (SIRS, THMS), 11 ex 13.7 (KJCS, RYRS) samt Flatruet 1 ex 26.7 (BZZS, LTSS, OLBS).

Epermenia falciformis, rödgul strättemal. Se microlistan.

Oidaematophorus rogenhoferi, brunbinkefjädermott. Hr, Funäsberget ca 20 larver vid midsommartid på brunbinka (*Erigeron politus*) (JOHS), dessutom ca 20 fjärilar 26.7 av vilka de flesta noterades nära värdväxten, några få kom till ljus (BZZS, LTSS). Se även microlistan.

Carterocephalus palaemon, gulfläckig glanssmygare. Pi, Aljaur mellan Jäkkvik och Arjeplog 1 hane 30.6 (LNHS).

Colias nastes, gröngul höfjäril. To, Njulla många ex 28.7 (FAZS, JHES).

Aglais urticae, näselfjäril. Enstaka ex sågs To, Stekkenjokk 26-27.7 på 1000 möh (LNHS).

Aricia nicias, Donzels blåvinge. Dr, Sälen flera ex 25.7 (BZZS, LTSS).

Albulina orbitulus, fjällvickerblåvinge. Hr, Mittåkläppen, vanlig 17.7 (KJCS, RYRS), många ex Bruksvallarna 25.7 (BZZS, FAZS, LTSS).

Fig. 2. Fullvuxen larv av fjällbjörkspinnare *Eriogaster arbusculae*. För första gången föreligger nya säkra belägg för att arten förekommer även i norra Sverige. Larven på bilden stammar dock från en äggsamling funnen i Härjedalen 1990. Foto: N. Ryrholm.

The distinctive larvae of Eriogaster arbusculae. For the first time there is evidence of the occurrence of this species also in northernmost Sweden.

Epirrhoe hastulata, sorgklädd fältnätare. Hr, Klinken 1 ex 17.7 (SIRS, THMS).

Entephria polata, högnordisk fältnätare. Arten var vanlig To, Slättatjåkka och Njulla 20.7 (LNHS) samt vid Abisko 28.7 (FAZS).

Entephria byssata, sidenglänsande fältnätare. To, Slättatjåkka 2 ex 20.7 och Njulla 1 ex 20.7 (LNHS) samt Abisko 2 ex 28.7 (FAZS).

Entephria nobiliaria, gråblå fältnätare. Hr, Hamrafjället flera ex 20.7 (SVNS). To, Abisko 1 ex 28.7 (FAZS).

Colostygia aptata, grönvit fältnätare. Hs, Ljusdal längs Ljusnan vanlig 25.7 (FAZS) och 27.7 (BZZS).

Eupithecia venosata, glimmalmätare. Hr, Funäsberget 1 ex 26.7 (BZZS, LTSS) och 3 ex 16.7-22.8 (KJCS, RYRS). Arten tycks ha en spridd population på Funäsberget som lever på glimarterna som finns i bergsbranterna.

Eupithecia actaeata, paddbärsmätare. Hr, Funäsberget 6 ex 14.6-15.7 (KJCS, RYRS). Även denna malmätart har en spridd men isolerad population på Funäsberget.

Alcis jubata, skägglavmätare. Dr, Hamra 9 ex på Ljus 27.7 (LTSS) och Dr Fulufjället 1 ex 20-26.7 (SNÖ/FYKS).

Eriogaster arbusculae, fjällbjörkspinnare. To, Krokvik larvkoloni 12.7 1996 (LKHS). Hans Lindmark hittade en larvkoloni ute på en mosse vid Krokvik som han tyckte såg ut att vara fjällbjörkspinnare, äggsamlingen på kvisten var rund, boet satt på marken och larverna hade de typiska gula punkterna på ryggen (se Fig. 2). I februari i år kläcktes några individer som ser ut som kläckta individer av *arbusculae* från Härjedalen förutom att de har en gråare grundton. Detta är ett mycket intressant fynd eftersom det har saknats belägg för de äldre uppgifter som angivit att arten även finns i nordligaste Sverige.

Acerbia alpina, nordisk igelkottspinnare. To, Nissuntjärro 8 kläckta kokonger 25.6 (FAZS, JHES). *Syngrapha diasema*, lapst metallfly. Dr, Nipfjället 1 ex 22.7; Hr, Flatruet 3 ex 26.7 och Tännäs 1 ex 30.7 (OLBS), Funäs dalen 2 ex 28.7 (BZZS, LTSS). På Flatruet 28.8 erhöles 34 ex på Ljus, varav 31 ex lockades till en ljusduk kompletterad med A. gamma-feromon. Endast 3 ex erhöles på de övriga sex dukarna (BZZS, FAZS, LTSS).

Syngrapha parilis, högnordiskt metallfly. Hr, Mittådalen 16 ex lockades fram med feromon 11-13.7 (SIRS, THMS).

Apamea maillardii, fjällängsfly. Dr, Fulufjället 1 ex 3-9.8.7 (SNÖ/FYKS), Hr, Flatruet ca 40-50 ex på lockbete 25.7 (BZZS, FAZS, LTSS).

Hillia iris, nordiskt pilfly. Hr, Tännäs längs Tännån 2 ex 30.7 och Dr, Grövelsjöns fjällstation 3 ex 17-19.8 (OLBS).

Hada leucocycla, dovrefjällfly. Hr, Funäs dalen, Stor Axhögen 1 ex 17.7 (KJCS, RYRS). Arten är tidigare endast funnen vid något enstaka tillfälle i Härjedalen.

Xestia rhaetica, rhätiskt fjällfly. Dr, Hamra 3 ex 27.7 (LTSS).

X. sincera, barrskogsfjällfly. Se macrolistan.

X. laetabilis, högnordiskt fjällfly. Hr, Funäsberget 1 ex på lockbete 16.7 och 1 ex på lysrör 17.7 (SIRS, THMS) samt N. Funäs dalen 1 ex 26.7 (BZZS, LTSS).

Rapportörer

BPOS = Per-Olof Bengtsson, BZZS = Per-Eric Betzholtz, ELHS = Claes Eliasson, FAZS = Markus Franzén, FYKS = Ingemar Fryklund, JHES = Henrik Jeansson, JOHS = Roland Johansson, KJCS = Clas Källander, LKHS = Hans Lindmark, LNHS = Henrik Lind, LTSS = Mats

Lindeborg, OLBS = Bo Olsson, RYRS = Nils Ryrholm, SIRS = Ingvar Svensson (Staffanstorp), SNÖ = Svensk Nattpjärils Övervakning, SVNS = Ingvar Svensson (Österslöv), THMS = Erik Tham

Europeiska korthuvudmalar

Bengtsson, B. Å. 1997. *Scythrididae*. Microlepidoptera of Europe vol. 2. Apollo Books, Stenstrup, Danmark. 301 s. Kan beställas från: Apollo Books, Kirkeby Sand 19, DK-5771 Stenstrup, Danmark. Fax 00945-45 62 26 37 80. Pris 500 DKK + porto.

Den som intresserar sig för enbart nordiska insekter klarar sig fortfarande utmärkt bra med Bengt Åke Bengtssons nu mer än tio år gamla bestämningsverk över de nordeuropeiska korthuvudmalarna, ingående som volym 13 i Fauna Entomologica Scandinavica. Där finns endast 35 arter att hålla reda på mot 237 i det nya arbetet. Men i en tid då många utvidgar sin verksamhet över större delar av Europa, borde den här boken vara något av ett gefundenes fressen. Den behandlar en väl avgränsad grupp fjärilar, oftast lätta att skrapa upp med håven på dagen i fullt solsken och dessutom med tilltagande artantal söderöver. Även om 40 av arterna nybeskrivs, återstår som framhålls av författaren alltså okända arter att upptäcka. Men framför allt är larver och näringsväxter alltså okända för flertalet arter. Att språket i boken är engelska bör inte vara något problem för nutida svenskar.

Hur känner man då igen fjärilarna? Här kunde författaren utöver de kännetecken han nämner, gärna framhållit att det platta huvudet synes indraget uppför, därav det svenska namnet korthuvudmalar. Detta tillsammans med förekomstssättet, liksom att de hellre kryper än flyger, gör att man sällan har svårigheter att placera

fjärilar som tillhörande familjen. Om man sedan vid dissektion finner de mest märkliga genitalier, ofta starkt asymmetriska och med detaljer som inte liknar något annat, bestyrks att man hamnat rätt. Och preparering av genitalierna är viktigare än i någon annan grupp, även om det ibland räcker med pensling av bakkroppsspetsen. Jag kan bara instämma i att bestämningsnycklar är obehövliga. Kanske skulle det t.o.m. vara större risk för felbestämningar med sådana. Sedan man väl med hjälp av de förnämliga färgplanschererna valt vilka arter som kan komma ifråga, återstår i regel att med genitalpreparat bekräfta vilken av dessa fjärilen tillhör. Eftersom genitalpreparering av dessa djur inte kräver någon besvärlig sönderdelning utan endast god centrering, är detta en ovanligt enkel hantering. Centreringen är viktig, eftersom genitalierna sett från sidan oftast är oigenkännliga. Färgning av hongenitalierna, som anges som oundgänglig, menar jag att man kan underlåta, eftersom de lättast färgade mjukdelarna som bursa etc. ändå inte avbildas. Bestämningsarbetet underlättas av att alla arter utom sju avbildas som fjärilar och i regel med både han- och hongenitalier, i den mån de är kända; där så behövs med tilläggsbilder och pilmarkering. Naturligtvis måste vid bestämningsarbetet också textdelen konsulteras. Den är föredömligt kortfattad och håller sig till det som betyder något.

Det är svårt att hitta någon uppgift om i vilken skala fjärilarna avbildats. I allmänhet synes de vara 5-6 gånger förstörade. För egen del hade jag föredragit totalbilder av fjärilarna i något